

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 433

**Gospodarka regionalna
w teorii i praktyce**

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Agnieszka Flasińska
Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz
Korekta: Hanna Jurek
Łamanie: Małgorzata Czupryńska
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-588-9

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail:econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	7
Beata Bal-Domańska: Ocena zrównoważonego rozwoju Polski w układzie powiatów w ujęciu <i>przyczyna – stan – reakcja</i> . Przypadek <i>bezrobocie – ubóstwo – aktywność gospodarcza</i> / The evaluation of sustainable development in the system of counties in Poland from the <i>pressure – state – response perspective</i> . Example of <i>unemployment – poverty – economic activity</i>	9
Tomasz Bartłomowicz: Wielowymiarowa analiza porównawcza sytuacji społeczno-gospodarczej miast regionu dolnośląskiego / Multidimensional comparative analysis of the socio-economic situation of Lower Silesia region cities.....	19
Patrycja Beba, Ewa Kiryluk-Dryjska: Identyfikacja barier rozwoju wsi i rolnictwa w Polsce na przykładzie regionu północno-zachodniego / Identification of rural development obstacles in Poland on the example of north-western region.....	29
Joanna Cymerman, Marcelina Zapotoczna: System opodatkowania nieruchomości w Polsce na tle wybranych krajów / System of real estate taxation in Poland compared to chosen states	40
Maciej Filus: Szacowanie wielkości rynku jubilerskiego w Polsce / Assessment of Polish jewelry market size	53
Patrycja Gaździcka: Ocena innowacyjności polskiej gospodarki na tle pozostałych krajów Unii Europejskiej / Evaluation of innovation in the Polish economy as compared to other European Union countries	63
Dariusz Głuszczyk: Problem pomiaru działalności innowacyjnej przedsiębiorstw na poziomie regionów / The problem of measuring innovation activities in enterprises at the level of regions.....	73
Jakub Hadyński: Konkurencyjność regionów transgranicznych w Unii Europejskiej / The competitiveness of trans-border regions in the European Union	82
Katarzyna Iwińska: Dekompozycja strumieni emigracyjnych w regionach Polski w latach 2002 i 2011 / Decomposition of emigration streams in Polish regions in the years 2002 and 2011.....	91
Ewa Kiryluk-Dryjska, Patrycja Beba: Zastosowanie metod ilościowych do regionalnej alokacji środków strukturalnych Wspólnej Polityki Rolnej w Polsce / Application of quantitative methods to regional allocation of CAP structural funds in Poland.....	102

Maria Kola-Bezka: Perspektywy rozwoju rynku projektów hybrydowych w województwie kujawsko-pomorskim / Prospects of development of hybrid projects market in the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship.....	110
Barbara Kryk: Strategia rozwoju województwa zachodniopomorskiego jako przykład uwzględniania nowego paradygmatu terytorialnej polityki rozwoju / Regional Development Strategy of the West Pomeranian Voivodeship as an example of taking into account a new paradigm of territorial development policy.....	119
Florian Kuźnik: Regionalna polityka miejska w polityce spójności i programach operacyjnych na lata 2014–2020 / Regional urban policy in the cohesion policy and 2014–2020 operational programmes	129
Małgorzata Markowska: Regiony polskie w klasyfikacji pod względem poziomu inteligentnego rozwoju i wrażliwości na kryzys ekonomiczny / Polish regions classified in terms of smart growth level and sensitivity to economic crisis	138
Klaudia Plac: Regionalne różnicowania w zakresie wsparcia zielonej ekonomii z funduszy europejskich w latach 2007–2013 / Regional differences in supporting the green economy by the EU funds in the years 2007–2013	154
Jan Polski: Policentryczność rozwoju regionów na przykładzie województwa lubelskiego / The polycentricity development of regions on the example of Lublin Voivodeship.....	163
Beata Skubiak, Katarzyna Jurewicz: Praktyczne aspekty wdrażania innowacji społecznych. Rekomendacje dla decydentów / Practical aspects of implementing social innovation. Recommendations for decision makers .	172
Aldona Standar: Ocena poziomu pozyskanych środków PROW 2007–2013 na przedsięwzięcia środowiskowe w aspekcie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Przykład gmin województwa wielkopolskiego / Evaluation of the level of RDP 2007–2013 funds on environmental projects in the aspect of sustainable development of rural areas. An example of Wielkopolska communes.....	180
Marek Szajt: Efektywność innowacyjna systemu <i>triple-helix</i> w Unii Europejskiej / The effectiveness of an innovative triple-helix system in the European Union	190
Marcelina Zapotoczna: Ceny mieszkań i zmiany demograficzne – czy istnieje związek? Doświadczenia polskiego rynku nieruchomości mieszkaniowych na przykładzie miast wojewódzkich / Apartment prices and demographic changes – is there a connection? Experience of the Polish residential real estate market on the example of voivodeships capital cities	199
Marta Zarówna: Polaryzacja polskich obszarów metropolitalnych / Polarization of Polish metropolitan areas.....	211

Wstęp

Przekazujemy Państwu publikację poświęconą tematyce gospodarki regionalnej i problemów związanych z jej rozwojem. Zbiór zawartych w niej artykułów koncentruje się na różnych problemach, które omawiane są w perspektywie międzynarodowej i krajowej, ze szczególnym uwzględnieniem regionów, województw, powiatów oraz obszarów transgranicznych.

Najwięcej uwagi poświęcono Unii Europejskiej w różnych wymiarach jej funkcjonowania, w tym ocenie innowacyjności (M. Szajt), (P. Gaździcka), konkurencyjności regionów transgranicznych (J. Hadyński), a przede wszystkim finansowaniu różnych zadań ze środków budżetu Unii Europejskiej w odniesieniu do polityki spójności i programów operacyjnych: w kontekście polityki miejskiej (F. Kuźnik), alokacji środków strukturalnych Wspólnej Polityki Rolnej (E. Kiryluk-Dryjska, P. Beba), wsparcia zielonej ekonomii z funduszy europejskich (K. Plac) oraz pozyskanych środków PROW na przedsięwzięcia środowiskowe (A. Standar).

Problemy związane ze sferą finansów w skali kraju były kontynuowane w pracach poświęconych rynkowi nieruchomości (M. Zapotoczna, J. Cymerman) oraz problemowi szacowania rynku jubilerskiego. Tematyka innowacji natomiast pogłębiona została w: układach regionalnych Polski z punktu widzenia wdrażania innowacji społecznych (B. Skubiak), działalności innowacyjnej przedsiębiorstw (D. Głuszczyk), a także w ocenie pozycji konkurencyjnej regionów Polski, ze względu na poziom inteligentnego rozwoju (M. Markowska).

W pracach pojawiły się tak aktualne wątki dla współczesnej gospodarki kraju, jak: pomiar i ocena zrównoważonego rozwoju (B. Bal-Domańska), tematyka miast, w tym pomiar i ocena ich sytuacji społeczno-gospodarczej (T. Bartłomowicz), a także procesów rozwojowych (M. Zarówna) oraz barier rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa (E. Kiryluk-Dryjska, P. Beba). Gospodarka regionalna była również analizowana w kontekście dekompozycji strumieni emigracyjnych (K. Iwińska).

Wśród rozważanych tematów nie zabrakło problemów związanych z zarządzaniem strategicznym w gospodarce regionalnej w kontekście zastosowania nowego paradygmatu polityki rozwoju omówionego na przykładzie strategii województwa zachodniopomorskiego (B. Kryk) oraz zagadnień rynku projektów hybrydowych i powiązanego partnerstwa publiczno-prywatnego w województwie kujawsko-pomorskim (M. Kola-Bezka).

Przekazujemy niniejszą publikację w Państwa ręce w przekonaniu, że stanie się ona źródłem inspiracji i będzie pomocna w rozwiązywaniu problemów w pracach badawczych i w przedsięwzięciach praktycznych, realizowanych przez odbiorców zainteresowanych tematyką gospodarki regionalnej, a wśród nich pracowników nauki, struktur samorządowych i ministerstw. Publikację polecamy również studentom kierunków ekonomia oraz gospodarka przestrzenna.

Małgorzata Markowska, Beata Bal-Domańska, Dariusz Głuszczyk

Jan Polski

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
e-mail: janpolski@interia.pl

**POLICENTRYCZNOŚĆ ROZWOJU REGIONÓW
NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO**

**THE POLYCENTRICITY DEVELOPMENT
OF REGIONS ON THE EXAMPLE
OF LUBLIN VOIVODESHIP**

DOI: 10.15611/pn.2016.433.16

Streszczenie: W artykule podjęto popularny obecnie problem policentrycznego rozwoju regionów, będącego warunkiem spójności terytorialnej i wielostronnej efektywności gospodarczej. Policentryczność została tu określona jako wieloośrodkowa, umiarkowana koncentracja osadnictwa i działalności gospodarczej, oparta na sieci miast. Problem kształtowania sieci jest omawiany w skali krajowej, regionalnej i subregionalnej. Ponadto poruszono potrzebę kształtowania wielu centrów wewnątrz miast. Jest to warunek sprawności mechanizmu generującego rozwój. Problem policentryczności w każdej skali jest odniesiony do rzeczywistości województwa lubelskiego, mającego niekorzystną sieć miast, w tym brak ośrodków zdolnych do wspomagania Lublina w zakresie obsługi zaplecza. Sugestią autora jest wspomaganie wzrostu wielkości wybranych kilku ośrodków do poziomu tworzącego warunki rozwoju funkcji wielkomiejskich, jako „przepompowni” impulsów rozwojowych na miasta średnie i małe.

Słowa kluczowe: policentryczność, generatory rozwoju, centra miejskie.

Summary: The article discusses a popular problem of the polycentric development of regions, being a condition of the territorial cohesion and the multilateral economic effectiveness. Polycentricity was determined in the paper as the polycentric moderate concentration of the settlement and the business activity based on the net of cities. The problem of forming of the network was discussed in the domestic and regional scale and in subregions. Moreover, a need of forming of many centres inside cities was raised. It is a condition of the efficiency of the mechanism generating the development. The problem of the polycentricity in every scale was related to the reality of the Lublin Voivodeship having a disadvantageous network of cities including the lack of centres which would be able to assist Lublin in the service of the back. The author suggests supporting the increase in a few sizes of selected centres to the level creating conditions for the development of city functions as a “pump” of development impulses on medium and small cities.

Keywords: polycentricity, generators of development, urban centres.

*Ten, którego myśl nie wybiega daleko,
zobaczy udrękę z bliska*

Konfucjusz

1. Wstęp

Policentryczność rozwoju regionalnego jest jednym z wiodących ogniw spójności terytorialnej. Jest także ważnym warunkiem ładu przestrzennego w różnej skali terytorialnej. Opiera się głównie na sieci miast. Każdy region ma mniej lub bardziej korzystnie rozwiniętą sieć, charakteryzującą się układem hierarchicznym, od dużych miast o wiodącym znaczeniu, poprzez miasta średnie do małych. Ponadto istnieje mniej lub bardziej rozczłonkowane osadnictwo wiejskie, na ogół historycznie związane z rolnictwem. Jednakże z perspektywy wieloaspektowego ładu przestrzennego, zarówno w skali lokalnej i regionalnej, jak też nadrzędnych, długofalowych celów Unii Europejskiej (wzrostu konkurencyjności, rozwoju zrównoważonego i spójności) wysoki udział ludności wiejskiej i rozproszonego osadnictwa w regionach jest niekorzystny. Taka sytuacja jest właśnie w regionach Polski Wschodniej.

Celem tego artykułu jest próba wskazania zmian w polityce przestrzennej regionów Polski Wschodniej ukierunkowanej na umocnienie policentrycznej sieci miast i wielości centrów w ich obrębie, co sprzyjałoby poprawie ładu przestrzennego we wszystkich jego ustawowo zapisanych aspektach. Trzeba tu wyraźnie podkreślić, że w regionach Polski Wschodniej umacnianie sieci miast powinno być osiąganę przez wieloośrodkową koncentrację przedsiębiorczości i potencjału demograficznego w ich obrębie, istniejącego na terenach wiejskich. Jest to problem bardzo trudny, często wzbudzający brak wiary i zrozumienia racji omawianego kierunku polityki, a także jego zasadności społecznej, ekonomicznej oraz przyrodniczej.

2. Policentryczność, istota i terytorialny wymiar problemu

Pojęcie policentryczności rozwoju jest wielce złożone. Składa się na to wiele okoliczności. Do najważniejszych można zaliczyć choćby: specyfikę przyrodniczą, społeczną i gospodarczą regionów, ich historię i wymiar terytorialny, w jakim to zjawisko jest dostrzegane, odczuwane i analizowane. Policentryczność najprościej można nazwać wieloośrodkową koncentracją przestrzenną życia społecznego, w tym gospodarczego. W formie bardziej rozwiniętej można je określić, jako wieloośrodkową, umiarkowaną koncentrację przestrzenną osadnictwa i działalności społeczno-gospodarczej na określonych terytoriach. Ta definicja obecnie także nie wyczerpuje wszystkich obecnie dyskutowanych zagadnień. Nie obejmuje kwestii policentrycznego kształtowania przestrzeni miast w ich obrębie oraz bezpośrednim ich sąsiedztwie.

Środowiska zarówno intelektualne, zawodowe, jak i instytucjonalne skupiają uwagę na problematyce rozwoju policentrycznego [*W kierunku sprzyjającej...* 2011, s. 5], zwłaszcza w Europie i Ameryce. Badania i dyskusje, a także wnioski o charakterze prospektywnym obejmują policentryczność w kilku wymiarach, w tym:

- 1) międzynarodowym, zwłaszcza w wysoce zurbanizowanych strefach transgranicznych;
- 2) krajowym i interregionalnym, opartym na sieci najważniejszych miast w tej skali;
- 3) intraregionalnym, określającym hierarchiczną sieć ośrodków aktywności w tej skali;
- 4) subregionalnym, generującym rozwój w części regionów;
- 5) wewnątrzmiastowym, w miastach z wieloma centrami.

Z punktu widzenia problemów Polski Wschodniej z pewnością można pominąć wymiar międzynarodowy. Regiony wschodnie nie ukształtowały ciągłych pasm intensywnej urbanizacji, przechodzących przez granicę do krajów z Polską sąsiadujących. Natomiast istnieje problem niskiej urbanizacji terenów po obydwu stronach tej granicy, co może być pewnym ograniczeniem bliskiej współpracy transgranicznej. Jedynym wyjątkiem jest duże miasto Brześć na Białorusi, położone około pięć kilometrów od przejścia granicznego w Terespolu. Ponadto regiony Polski Wschodniej są opasane zewnętrzną granicą Unii Europejskiej, co także utrudnia intensywną wymianę ruchu pasażerskiego i towarowego. Te dwie okoliczności można zaliczyć do zbioru ograniczeń rozwoju i urbanizacji tzw. ściany wschodniej.

Krajowa polityka przestrzenna wyrażona w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 [Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 2011 s. 79, 80] rozległe odnosi się do polityki spójności, natomiast niewiele do problemu policentrycznego kształtowania sieci miast. Akcentowana jest kwestia wzmocnienia stolic województw i uzupełniająco innych największych miast, liczących powyżej 100 tys. mieszkańców, w kilku wybranych województwach. Nie ma w tym dokumencie wyraźnego przyszłego kształtu policentrycznej sieci stolic województw, jasno określającej ich międzynarodowe znaczenie. W Polsce Wschodniej tylko Lublin został zaliczony do takiej grupy [Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 2011, rys. 18]. W obrębie sformułowanych zasad także nie jest uwzględniona zasada policentryczności, co mogłoby odnosić się do każdego wymiaru krajowego i przynajmniej regionalnego.

Na poziomie regionalnym obecnie opracowywane są nowe edycje planów zagospodarowania przestrzennego województw. Jako przykład można wskazać opracowany projekt Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego [Zarząd Województwa Lubelskiego 2015]. Jego bogata treść nie wspomina w tekście i na rysunkach o polityce policentrycznego kształtowania sieci miejskiej. Niezależnie od braku tej konkretnie nazwanej deklaracji jest określona wielośrodkowa koncentracja przestrzenna osadnictwa w obrębie Lubelskiego Ośrodka Metropolitalnego (LOM). Poza zespołem miast Lublin – Świdnik jako ośrodkiem centralnym,

wskazano pierścieniowy układ sześciu ośrodków satelitarnych i strefę pośrednią, czyli tzw. *green belt*. Jest to, zdaniem autora, poprawnie wyznaczony jedyny subregion z wyraźnie zaznaczoną wizją policentryczności. Ponadto wyznaczono cztery, niebudzące zastrzeżeń, ośrodki o znaczeniu regionalnym i miasta obecnie liczące powyżej 20 tys. mieszkańców, jako ośrodki wspomagające. Ten dokument regionalnej polityki przestrzennej nie zawiera jednak strategicznego sposobu dochodzenia do wyższego poziomu koncentracji potencjału demograficznego i gospodarczego w strefie funkcjonalnej LOM, czyli do poprawy policentryczności w obrębie regionów i subregionów, aby zapewnić wystarczającą sieć miast skutecznie generujących rozwój.

3. Policentryczność w obrębie miast

Kształtowanie racjonalnej, dobrze rozczłonkowanej sieci miast na obszarze regionów ma sens, jeżeli poszczególne ośrodki poprawiają zdolność generowania rozwoju społeczno-gospodarczego ze spodziewanymi efektami w wymiarze nie tylko lokalnym, lecz i regionalnym. Warunkiem poprawy kondycji miast w roli generatorów jest otwarcie terenów na przekształcenia struktury funkcjonalno-przestrzennej. Jednakże na przeszkodzie racjonalnego kształtowania struktury funkcji terenów stoi przede wszystkim ich intensywna zabudowa w granicach administracyjnych miast i poza nimi. To żywiołowe zjawisko jest popularnie nazywane rozlewaniem się zabudowy miejskiej lub urban sprawl [Dieleman, Wegener 2004]. Kolejną przeszkodą jest prywatna własność nierzadko zaniedbanych gruntów w miastach i w ich sąsiedztwie. Niezależnie od tych czy innych przeszkód, celowe jest skupienie uwagi na kwestii, jak powinny być zagospodarowane i urządzone miasta, aby skutecznie generowały rozwój i utrzymywały możliwie wysoki poziom aktywności społecznej oraz gospodarczej.

Przede wszystkim podkreśla się konieczność urządzania nowych centrów aktywności, zwłaszcza tam, gdzie intensyfikuje się proces rozlewania się zabudowy poza granice miast. Taki pogląd wyraża wielu autorów. Przykładem niech będzie J.B. Schneider [1981, s. 16, 37] badający rozwój miast amerykańskich i dostrzegający przewagę korzyści nad niekorzyściami rozwoju policentrycznego. Sieć centrów aktywności w miastach bardziej sprzyja rozwojowi handlu, wzrostowi liczby miejsc pracy, urozmaiceniu dostępu do różnych, ważnych społecznie funkcji, a także usprawnianiu miejskich systemów komunikacyjnych. Sieć lokalnych centrów sprzyja także dostępności do wszelkiego rodzaju usług mieszkańcom pobliskich osiedli. Warunkiem sprawności różnych centrów miejskich jest, według wspomnianego autora, sprawna sieć komunikacyjna między nimi, wokół i wewnątrz nich.

Poza wieloma centrami i dogodnymi połączeniami komunikacyjnymi istnieją jeszcze inne warunki sprawności miast jako generatorów rozwoju. Jak podkreśla się w literaturze, jednym z nich są przestrzenie publiczne (*public space*), sprzyjające ruchowi pieszemu i różnorodnym kontaktom społecznym [Banerjee 2001, s. 9, 10].

Są to place miejskie, parki, dobrze urządzone ulice i aleje, stadiony, areny, inne. Te obiekty i urządzenia mają nie tylko funkcje ściśle użytkowe. Służą różnym formom rekreacji, życiu towarzyskiemu i imprezom kulturalnym czy sportowym. Mogą mieć znaczenie estetyczne i tożsamości historycznej.

Miasta w roli generatorów rozwoju funkcjonują w zmiennych warunkach cywilizacyjnych, w tym technicznych, społecznych, geopolitycznych i organizacyjnych. Ciągłe muszą dostosowywać się do tych warunków i mieć przestrzenne możliwości rozwoju. Potrzebne są rezerwy terenów uzbrojonych w urządzenia infrastruktury technicznej. Stopień ich przygotowania do rozwoju może być zróżnicowany. Część tych rezerw może być kompleksowo przygotowana planistycznie i technicznie, inne fragmenty miasta zaś mniej. Marketingowe podejście do rozwoju miasta wymaga przygotowania jego wizerunku i wizji zmian [Ward 1998, s. 164] nie tylko w zakresie centrum głównego, ale łącznie z przedmieściami. W tym zakresie potrzebne są nie tylko wymienione przygotowania planistyczne, własnościowe i techniczne rozwijanych terenów miast, lecz także szeroko zakrojona systemowa akcja promocyjna, a ogólniej zdolność sprzedawania miejsc zainteresowanym użytkownikom, jak podkreśla S.V. Ward.

4. Sieć miejska w Polsce Wschodniej na przykładzie województwa lubelskiego

Województwo lubelskie ma 43 miasta. Jest to najrzadsza sieć wśród regionów w kraju. Jednakże problem urbanizacji tego regionu nie osadza się na sieci, a głównie na wielkości miast oraz skoncentrowanym tam potencjale społecznym i gospodarczym. Strukturę wielkości miast ilustruje tab. 1.

Tabela 1. Liczba ludności miast województwa lubelskiego w przedziałach ich wielkości w 2014 r.

Przedziały wielkości miast (tys. mieszkańców)	Liczba miast w przedziale	Liczba miast narastająco	Liczba ludności w przedziałach w tys. osób	Udziały w liczbie ludności miast (%)	Udziały narastające (%)
Poniżej 5	16	16	45,3	4,5	4,5
5–10	7	23	51,6	5,2	9,7
10–20	10	33	167,1	16,8	26,5
20–50	6	39	205,5	20,6	47,0
50–100	3	42	186,4	18,7	65,7
Powyżej 100	1	43	341,7	34,2	100,0
Razem	43	x	997,6	100,0	x

Źródło: obliczenia autora na podstawie danych statystycznych GUS [<https://bdl.stat.gov.pl/BDL/metadata/teryt/lista>].

Udział ludności miejskiej w omawianym województwie lubelskim wynosi obecnie 46,3%, a w kraju 60,4%. Podobnie przewaga ludności wiejskiej utrzymuje się w województwie świętokrzyskim i podkarpackim. Stąd też problemem Polski Wschodniej, a ściślej Południowo-Wschodniej, jest słaba sieć i kondycja ekonomiczna miast. Taki stan jest uwarunkowany zbyt małym udziałem miast na tyle dużych, aby mogły rozwijać dywersyfikację swoich rynków lokalnych. Jak ilustruje tab. 1, aż 33 miasta spośród 43 nie osiągają 20 tys. mieszkańców. Z małymi wyjątkami można je uznać za ośrodki obsługi lokalnej. Jedynie Dęblin w tej grupie pełni funkcje o znaczeniu krajowym, ze względu na lotnictwo wojskowe, co jednak nie jest wydatnym impulsem rozwoju. O tym świadczy ujemne saldo migracji.

Wszystkie miasta województwa lubelskiego tracą liczbę mieszkańców, a najwięcej Lublin, gdzie w ciągu 2014 r. ubyło 1,1 tys. mieszkańców. W znacznym stopniu wiąże się to z bliską emigracją z miasta na jego zaplecze. Ostatnio na terenie ziemskiego powiatu lubelskiego przybywa ok. 800 mieszkańców rocznie. Zjawisko rozlewania się zabudowy miejskiej jest powszechne. Wiąże się z preferowanym modelem życia (dom z ogrodem za miastem, a praca i usługi w mieście).

Powszechne rozlewanie się zabudowy poza granice miast wywołuje potrzebę organizowania nowych centrów aktywności [Mitkowić, Dinić 2004, s. 42]. Niewątpliwie brakuje takich centrów, zwłaszcza na obrzeżach miast. Lublin jest jaskrawym tego przykładem. Ostatnio przybyło kilka takich centrów w mieście, i to w miejscach wcześniej niedostępnych, martwych dla ruchu. Przykładami są: Tarasy Zamkowe (handel) i Arena Lublin (centrum sportowe ze stadionem). W centralnej części miasta widać pewien postęp. Nie widać go na obrzeżach i w strefie żywiolowo intensyfikującej się zabudowy wokół miasta. Tam nie powstają żadne centra usług podstawowych. Tam także istnieją problemy dostępności do komunikacji zbiorowej, co skazuje mieszkańców wyłącznie na własny samochód osobowy. Wywołuje to zatory na wjazdach do zwartej zabudowy Lublina, trudności z przejazdem przez miasto i parkowaniem pojazdów na terenie dużych zakładów pracy, choćby w centrum uniwersyteckim. Lublin jest więc ciągle obciążony problemami zbyt słabo rozwiniętej sieci komunikacyjnej i parkingowej, zwłaszcza w starych centrach miejskich. Jeszcze wyraźniej problem ten zaznacza się w pozostałych miastach regionu. Tymczasem cała ich sieć może mieć wzrastające znaczenie w skuteczności generowania rozwoju regionalnego.

Średnie i małe miasta województwa lubelskiego są przygotowane do generowania rozwoju znacznie słabiej niż Lublin. Ocena ich policentryczności wewnętrznej jest trudna, ponieważ dyskusyjne jest wyodrębnienie lokalnych centrów aktywności. Wszystkie, nawet miasta najmniejsze, mają jakieś jedno centrum. Przeważnie jest nim historyczny rynek otoczony czworokątem zwartej zabudowy. Nie we wszystkich tych miastach istnieją centra w tym kształcie. Jeśli się weźmie pod uwagę centra skupiające wyspecjalizowane funkcje, ocena średnich i małych miast jest jeszcze bardziej niekorzystna. Warunki przekształceń przestrzennych w zabudowie tych miast nie sprzyjają tworzeniu nowych centrów. Bez wyjątku wszystkie mia-

sta omawianego regionu są otoczone chaotyczną zabudową jednorodziną i drobną przedsiębiorczością. W tych warunkach trzeba by podejmować śmiało rozwiązania przerzucania w miejscowym planowaniu przestrzennym i ich przygotowaniu technicznym terenów rozwojowych poza zabudowę do najbliższego otoczenia miast. Lista ograniczeń jest znacznie dłuższa, co umacnia passę permanentnie traconych szans na osiągnięcie korzyści ekonomicznych i innych.

5. Korzyści i niekorzyści wielośrodkowego rozwoju

Istotnym motywem policentryczności ośrodków miejskich jest możliwość osiągnięcia korzyści zewnętrznych oraz ich możliwie dużej przewagi nad niekorzyściami, nieodłącznie towarzyszącymi funkcjonowaniu i rozwojowi życia społeczno-gospodarczego. Jak podkreśla J.H.P. Paelinck [Ponsard (red.) 1992, s. 249], są to efekty niepodlegające weryfikacji rynkowej. Jedni je tworzą, inni osiągają. Różni użytkownicy przestrzeni tworzą je także wspólnie dla siebie. Łącznie tego rodzaju korzyści i niekorzyści są nazywane efektami zewnętrznymi. Poważna ich część ma zasięg ograniczony między źródłami a miejscami osiągnięcia. Te efekty zewnętrzne, które mają zasięg lokalny, są czynnikami koncentracji przestrzennej osadnictwa, działalności społecznej i gospodarczej. Innymi słowy, są one czynnikami a- i deglomeryującymi wszelkich użytkowników i ich działalność.

Nie jest możliwe przeprowadzenie pełnego rachunku efektywności miast pod kątem osiąganego poziomu korzyści zewnętrznych i ich przewagi nad niekorzyściami. Znaczna ich część jest niewymierna i trudna do zidentyfikowania. Ponadto jest zmienna w czasie i przestrzeni. Poza wymienionymi trudnościami jest wiele innych, uniemożliwiających ściśle, kompleksowe analizy w tym zakresie. Można je badać elementarnie, co nie daje zadowalającej argumentacji uzasadniającej policentryczność. Poza analizami wybranych, wymiernych korzyści i niekorzyści w konkretnym miejscu i momencie wypada posługiwać się argumentacją opartą w znacznym stopniu na intuicji naukowej, opartej nie tyle na tzw. olśnieniu, ile na obserwacji, wykorzystaniu wiedzy, kojarzeniu zjawisk, wyciąganiu wniosków i ich wielokrotnej weryfikacji [Pieter 1967].

Trzeba odnieść się do kwestii przyjęcia określonego kierunku długofalowej polityki regionalnej i lokalnej, dążącej do osiągnięcia poprawy efektywnego generowania rozwoju. Polityka publiczna (rządowa i samorządowa) ma się skupiać na tworzeniu warunków efektywnej gospodarki rynkowej, rozpiętej w zasadniczej mierze na sieci miast [Veneri, Burgalassi 2012, s. 1020]. Sama w sobie sieć i wielkość tworzących ją miast określa te warunki. Niektóre miasta w sieci regionalnej powinny tworzyć warunki sprawnego rozwoju funkcji wielkomiejskich, w tym ich wysokiej dywersyfikacji, dyferencjacji (oryginalności) i komplementarności dóbr i usług. Ponadto powinny mieć urozmaiconą ofertę usług publicznych i infrastruktury materialnej oraz instytucjonalno-organizacyjnej. Są to głównie różnego rodzaju centra wielkomiejskie, lokalne i różnorodne przestrzenie publiczne.

Regionom wschodnim ewidentnie brakuje po kilka miast zdolnych do generowania rozwoju funkcji wielkomiejskich. Powstaje pytanie o ich niezbędną wielkość. Obecnie intuicyjnie można przyjąć, że mogłyby koncentrować liczbę mieszkańców na poziomie, choćby jak obecnie: Koszalin, Płock, Kalisz, Legnica, Bielsko-Biała. Dobrym punktem wyjścia do umacniania policentrycznego rozwoju mogą być byłe stolice małych województw w Polsce Wschodniej. Ich otwarcie na koncentrację ludności jest tylko warunkiem koniecznym do usprawnienia lokalnych mechanizmów generowania rozwoju, zarówno w sferze rynkowej, jak i publicznej. Jednocześnie jest to warunek wydatnego wzrostu lokalnych korzyści zewnętrznych z utrzymaniem niekorzyści, zwłaszcza kosztów marginalnych, na relatywnie niskim poziomie.

Bardzo ważna rola przypada miastom małym i średnim [Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 2015, cel 5, s. 12]. Ich gęsta sieć przejmuje na siebie także generowanie rozwoju własnymi siłami poprzez osiąganie istotnej przewagi korzyści zewnętrznych nad niekorzyściami. Małe i średnie miasta tworzą mechanizmy transmisji („przepompowni”) efektów wielkomiejskich na obszar regionu, w tym na pobliskie tereny wiejskie.

6. Zakończenie

W sytuacji Polski Wschodniej poprawa policentryczności osadnictwa i pozarolniczej działalności gospodarczej jest głównym wyzwaniem na rzecz efektywnego wykorzystania wszelkich potencjałów endogenicznych. Najbardziej jaskrawym przykładem niekorzystnej sytuacji w tej części kraju jest województwo lubelskie. Dominującym ośrodkiem jest Lublin pozbawiony w obrębie regionu ośrodków wydatnie wspomagających go w generowaniu rozwoju zaplecza, zwłaszcza w zakresie funkcji (usług) wielkomiejskich. Największe cztery miasta liczą niewiele powyżej 50 tys. mieszkańców (Biała Podlaska, Chełm i Zamość), a czwarte (Puławy) nie osiąga tego poziomu. Nie mają funkcji wielkomiejskich tworzących impulsy aktywizacji zaplecza regionalnego. Mają zbyt ubogą bazę ekonomiczną (przedsiębiorczość), a zatem i wysokie bezrobocie. Reakcją na ten stan jest permanentnie ujemne saldo migracji.

Wszystkie miasta województwa nie są dostatecznie otwarte na rozwój, choćby przez brak kompleksowo przygotowanych terenów dla inwestorów. Utrzymuje się stan zastoju w miejskiej sieci osadniczej, mimo prorozwojowych deklaracji w krajowej i regionalnej polityce przestrzennej.

Literatura

Banerjee T., 2001, *The future of public space. Beyond invented streets and reinvented places*, Journal of the American Planning Association, vol. 67, no. 1, s. 9–24.

Dieleman F., Wegener M., 2004, *Compact City and Urban Sprawl*, Built Environment, vol. 30, no. 4, s. 308–323.

<https://bdl.stat.gov.pl/BDL/metadane/teryt/lista>.

- Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2015, *Krajowa Polityka Miejska 2023*, Warszawa.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2011, *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, Warszawa.
- Mitkowić P., Dinić M., 2004, *City center organization and its influence on the city structure*, Facta Universitas, Series Architecture and Engineering, vol. 3 no. 1, s. 41–56.
- Pieter J., 1967, *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Ossolineum, Wrocław.
- Ponsard C. (red.), 1992, *Ekonomiczna analiza przestrzenna*, tłum. E. Dąbrowska, red. B. Gruchman, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Schneider J.B., 1981, *Transit and the Polycentric City: Final Report*, University of Washington, Washington, DC.
- Veneri P., Burgalassi D., 2012, *Questioning polycentric development and its effects. Issues of definition and measurement for the Italia NUTS-2 regions*, European Planning Studies, vol. 20, no. 6, s. 1017–1073.
- W kierunku sprzyjającej społecznemu włączeniu, inteligentnej i zrównoważonej Europy zróżnicowanych regionów*, 2011, Agenda Terytorialna Unii Europejskiej 2020, EU, Gödöllő, http://www.vati.hu/territorialagenda/TA_2020_PL.doc.
- Ward S.V., 1998, *Selling Places. The Marketing and Promotion of Towns and Cities 1850–2000*, Spon Press Taylor & Francis Group, London–New York.
- Zarząd Województwa Lubelskiego, 2015, *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego* (projekt), Lublin.